

30 Years Faculty of Education of
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo
30 години Педагогически факултет при
Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

ВЪЗМОЖНОСТИ НА УЧЕБНОТО СЪДЪРЖАНИЕ ПО МУЗИКА ЗА РАЗШИРЯВАНЕ НА МУЗИКАЛНИЯ ОПИТ НА УЧЕНИЦИТЕ В УСЛОВИЯТА НА ИНТЕРКУЛТУРНО ОБРАЗОВАНИЕ

Пенка Марчева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
Педагогически факултет

Резюме. В доклада се разглежда проблематиката за обогатяване на детския музикален опит с фолклорното богатство и традиции на различни етноси и народи в светлината на интеркултурното образование. Целта на публикацията е да се направи анализ на учебното съдържание по музика за четвърти клас на общообразователното училище, чрез което може да се работи в тази насока.

Keywords: musical experience (musical thesaurus), intercultural education, musical perception and rationalization of musical patterns, musical language

Увод

В последните години Балканите са една от най-интересните точки в Европа. Този интерес е продиктуван от необходимост за взаимно зачиташо и разбиращо съжителство между страни с древни и богати култури. Перспективата за реализация на това съжителство е свързана с възпитанието на бъдещите жители на региона. Изходна позиция за осъществяването му е взаимното разбиране, взаимното познаване и толерантност. Познаването на „другия“, „различния“ започва със себепознание, с отговор на въпроса „Кой съм аз?“. Според Ю. Дончева „за тази цел децата първо трябва да придобият представи за етнокултурните ни традиции. Това е условие за формиране на морално-нравствено отношение на детето и неговото личностно изграждане“ (Дончева, 2004: 103) Следваща стъпка е опознаване на етнокултурните традиции на тези, с които живеем, за да се научим да ги разбираме, уважаваме и зачитаме. Една от благодатните възможности в тази насока е използване на изкуството и конкретно музиката. Като универсален език, музикалното изкуство е в състояние да сближи понякога дори твърде отдалечени позиции.

Цел на изследването: Да се направи теоретичен анализ на учебното съдържание по музика за четвърти клас на общообразователното училище в

България, чрез което се очаква разширяване на музикалния опит на учениците в условията на интеркултурно образование.

Задачите, произтичащи от тази цел:

1. Да се проучи теоретичната литература по проблема за интеркултурно образование.

2. Да се направи анализ на учебното съдържание по музика за четвърти клас на общообразователното училище.

Методи, използвани в изследването:

– теоретичен анализ на научно-педагогическа литература;

– анализ на учебно съдържание.

Теоретични аспекти на изследвания проблем

Идеята за интеркултурно образование присъства в съвременната педагогическа реалност в България в последните две десетилетия. Редица автори дефинират понятието и в обобщен план неговата същност се определя като „...образование, което работи за хармонизиране на отношенията между културни идентичности“ (Тоцева, 2011).

Логичният въпрос, който би могъл да се зададе, е: „По какъв начин може да се осъществи това „хармонизиране на отношенията?“

Според М. Сотирова едно от нивата на „интеркултурен контакт е досегът с постиженията на духовната култура. Предметите от естетическия цикъл съдържат най-голям потенциал в това отношение. В един по-дълбок план на интерпретация абсолютният етноцентризъм тук е невъзможен, тъй като културните постижения са наднационални, всеобщи, носят в себе си универсални ценности и добродетели.“ (Сотирова, 2006).

В тази насока е и твърдението на Е. Бузов, че „интеркултурното образование дава възможност на децата да научат повече за другите култури и хора по най-подходящия начин, при това в една много добре подредена позитивна мултикултурна учебна среда. Съвременните култури трябва да бъдат интегрирани в такава среда и дейности, че да гарантират достъпност, разбираемост и уважение“ (Бузов, 2008: 93).

Казаното дотук дава основание да се очертае, че:

1. Основна роля на интеркултурното образование е запазване на културната идентичност на отделните етнически групи и развитие на межкултурен диалог.

2. Една от възможностите за работа в тази насока е общуването с изкуството на различни културни общности и етнически групи. То създава реална база за социално и познавателно развитие на децата в началното училище.

Използването на технологичните възможности на учебното съдържание по музика по посока на интеркултурното образование на малкия ученик е педагогическо предизвикателство. На преден план се поставят задачи, които са важни за бъдещото развитие на детето, свързани с

интелектуалното, емоционалното и социалното му израстване. Като реална основа за това израстване може да се постави развитието на музикалния опит на детето чрез запознаване с образци, които откриват пред него богатството на музикалните традиции на различни етноси и народи.

Практико-приложни аспекти на изследването

В следващата част от публикацията ще бъдат представени възможностите на учебното съдържание по музика за четвърти клас на общообразователното училище за обогатяване на детския музикален опит по отношение на музикалната култура на различни етноси и народи.

Разглеждането на тази проблематика, изисква нейното нормативно изясняване, което ще бъде проследено чрез взаимоотношението:

„учебна програма – учебен стандарт – учебна тема – учебно съдържание“.

В общото представяне на учебната програма по музика за четвърти клас се съдържа ключов за настоящата публикация аспект.

Чрез обучението си по музика учениците да разширят „знанията (си) за българския музикален фолклор и фолклорните традиции на другите етноси.“¹⁾

В конкретен план този аспект присъства в Ядро 3 „Музика и игра“. В него към учебен стандарт 1: „Знае обредно-обичайната същност на най-популярни фолклорно-музикални примери“ е предвидена тема **„Фолклорът на етносите в България“.**

Трите учебника за четвърти клас, които са одобрени в България, са:

1. Музика за четвърти клас с автори Генчо Гайтанджиев, Мария Попова и Пенка Младенова. София, Издателство „Булвест 2000“, 2005.

2. Музика за четвърти клас с автори Галунка Калоферова, Вяра Сотирова и Росица Драганова. София, Издателство „Просвета“, 2005.

3. Музика за четвърти клас с автори Пенка Минчева, Петя Пехливанова и Светла Христова. София, Издателство „Просвета“, 2005.

Представените три учебника ще са обект на проучване в следващото изложение на настоящата публикация, което съдържа смислов анализ на учебното съдържание, включено в тях, свързано с културата на различните етнически малцинства, живеещи в България – роми, турци и арменци, евреи и други. Ще бъде отделено място и на музикалните творби, добринасящи за обогатяване на детския опит чрез общуване с образци на тоновото изкуство и на други европейски народи, които смятам за неразделна част от интеркултурното музикално образование на малкия ученик.

Основният критерий, по който ще бъде анализирано учебното съдържание, е **музикалната семантика, включваща интонации (музикални символи), носители на специфичен за дадена култура „код“.** Ролята на музикалната символика като средство за „пренасяне“ на културни кодове във времето и пространството е проблем, който отдавна ме вълнува

(Марчева, 2008). Известно е, че още в най-древни времена културните ценности, закрепени в общественото съзнание чрез вярвания, ритуали, традиции, идеали, митове, са били използвани като важни средства за **възпитание и образование**. Това твърдение ще аргументирам с гледната точка на О. Ефремова, според която: „Съвременните възгледи за културата я разглеждат като „среда, формираща ценностно-смислови схеми на мисленето“, в тях (в тези възгледи) един от най-влиятелните е концепцията за символа... Култура – това е система от обществени значения, нагласи и ценности, а също и изразяващи и олицетворяващи ги определени символически форми... Символът е водещ атрибут на културата, акумулиращ опит, натрупан от човечеството в процеса на историческото му развитие“ (Марчева, 2008: 46).

Определянето на символа като продукт на човешката култура и като средство за натрупване и съхранение на човешкия опит го превръща в интересно средство за педагогическо въздействие. В този смисъл той се разглежда като средство за съхранение на културна идентичност и обогатяване на межкултурен диалог.

Пречупено през призмата на тезата, че музикалната интонация е знак от вида символ, особено важно е да се подчертае мнението, че една от възможностите за запознаване с културата на различните етнически малцинства, живеещи в България – роми, турци и арменци, евреи и други, е общуването с тяхното музикално фолклорно богатство.

Какви са възможностите, които предоставя в тази насока учебното съдържание по музика за четвърти клас в България?

В следващата таблица е представен количественият анализ на учебното съдържание, включено в трите учебника, направен на основата на няколко показателя:

1. Народни песни на други етноси и народи, различни от българския.
2. Творби за слушане, съдържащи фолклорни интонации на други етноси и народи, различни от българския.
3. Песни от български автори.
4. Творби за слушане от български автори.
5. Български народни песни за изпълнение.
6. Произведения за слушане от българския фолклор.
7. Произведения за слушане, образци на световната музикална култура.
8. Произведения за изпълнение и слушане от съвременни чужди автори, извън посочените.

Музикалният материал, който е обект на настоящото проучване, е свързан с двете основни музикални дейности в началното училище – изпълнение и възприемане (слушане).

Таблица на количествен анализ на учебното съдържание в IV клас

	Учебник – авторски колектив – П.Минчева и др.	Учебник – авторски колектив -Г. Гайтанджиев и др.	Учебник – авторски колектив – Г. Калофедова и др.
Народни песни на други етноси и народи, различни от българския	10 (16,94%)	-	2 (4%)
Творби за слушане, съдържащи фолклорни интонации на други етноси и народи, различни от българския	3 (5,08%)	3 (6,12%)	5 (10%)
Песни от български автори	14 (23,72%)	10 (20,40%)	12 (24%)
Творби за слушане от български автори	10 (16,95%)	5 (10,20%)	3 (6%)
Български народни песни за изпълнение	15 (25,42%)	14 (28,57%)	8 (16%)
Произведения за слушане от българския фолклор	2 (3,38%)	5 (10,20%)	8 (16%)
Произведения за слушане, образци на световната музикална култура	5 (8,47%)	7 (14,28%)	8 (16%)
Произведения за изпълнение и слушане от съвременни чужди автори, извън посочените	–	5 (10,20%)	4 (8%)
Общо	59	49	50

Количественият анализ, направен въз основа на представените в таблицата данни, дава основание за следните констатации:

1. По отношение на присъствието на **народни песни и творби за слушане, съдържащи фолклорни интонации на други етноси и народи, различни от българския:**

– в два от учебниците (с автори П. Минчева и др. и Г. Калоферова и др.) относителният дял на тези произведения е между 1/5 и 1/6 (между 14 и 21%), докато в третия учебник (с автори Г. Гайтанжиев и др.) този музикален материал е представен само с 3 творби, което е едва около 6% от целия музикален материал, включен в учебното съдържание.

2. По отношение чуждестранни произведения за изпълнение и възприемане:

– около 1/4 (24–25%) са произведенията, които не съдържат като тематичен материал фолклорни интонации на различни народи и етноси, но са творби, представящи творчеството на гениални композитори от световната музикална история. В този дял се включват и творбите от съвременни чужди автори, които също обогатяват детския музикален опит с музикална символика, различна от българската.

3. По отношение на творбите, образци на българската музикална култура:

– между 30 и 40% са българските фолклорни образци във всички учебници, толкова са и авторовите български творби.

4. Направените наблюдения се свързват с констатация за относително равновесие между българската и чуждестранната музика в учебното съдържание за четвърти клас, което създава реални условия за обогатяване на опита на детето както с българските музикални традиции, така и с интонационното богатство на различни етноси и народи, световната класическа и съвременната музикална действителност.

Качественият (съдържателен) анализ на учебното съдържание по музика за четвърти клас се основава на интонационната страна на творбите, включени в него.

В един от учебниците (Минчева, П., и др., Просвета, 2005) присъства цял разтвор, включващ учебно съдържание по темата „Балкански музикален фолклор“.

Възможност за учениците за запознаване с **музикалните традиции на Гърция** са предоставени чрез народната песен „Маслинова гора“ и танца сиртаки, образец на който трябва да се подбере от учителя (Минчева, 2005: 30–31).

Турското песенно богатство е разкрито чрез народната песен „Свежа роза“, а **румънският фолклор** присъства чрез пиеса на Грегори Динику, в която основният тематичен материал е румънска народна песен. Като визуализация на темата са представени илюстрации на гръцки и турски фолклорни костюми, което е допълнителен фактор в процеса на общуване с културните традиции на балканските народи, осъществяван чрез нагледно-образното мислене на малкия ученик.

Съществено е обобщението в края на часа, до което е добре да стигнат учениците. На основата на музикално сравнение за по-нежния и плавен характер

на двете песни – гръцката „Маслинова гора“ и турската „Свежа роза“ и контрастиращата им по този показател инструментална румънска фолклорна тема, отличаваща се с вихреност и темпераментност, се утвърждава идеята за универсалността на музикалния език и възможностите му да сближава и допринася за опознаването между балканските народи. Смятам, че това ще бъде по-логичният край на часа, отколкото текстът, и особено задачата към него: «Нашите южни съседи, гръците, изпълняват с голяма любов своите народни песни и танци. Стари и млади ги знаят, харесват и обичат. А вие обичате ли българските народни песни и танци? Изпълнете някои от тях!» (Минчева, 2005: 30).

Турската музикална култура присъства в информацията за танца кючек, представен като пример за сравнение с метрума на дайчово хоро. Чрез това сравнение се търси и утвърждава идеята за общите ритмични корени в балканския фолклор. Представен като „древен танц от Изтока, свързан с плодородието. ... Кючекът е един от най-старите класически танци в света. От Азия и Африка е пренесен в Европа, а преди стотина години е стигнал и до Америка“ (Гайтанджиев, 2005: 15). Може би това сравнение щеше да е много по-пълноценно, ако за неговото осъществяване беше избран и подходящ музикален пример, чрез който децата могат да се докоснат до богатството на турския фолклор.

Ромската музикална култура също е представена с цял разтвор, покриващ основните учебни дейности – изпълнение, възприемане, музикално-ритмична и творческа дейност. Те предоставят възможност не само за общуване с фолклорните традиции на ромите, но и за развитие на музикалните способности, музикалната емпатия и музикалната интелигентност на децата, без значение на тяхната етническа принадлежност, на основата на ромската фолклорна символика. Музикалният материал включва ромската народна песен „Неговата каручка“ с български текст на П. Иванова и „Марджанджа“ – пиеса, в изпълнение на певицата Йълдъз Ибрахимова. Фотосите, представящи музиканти в традиционни костюми, обогатяват процеса на общуване на децата в четвърти клас с ромската култура (Минчева, 2005: 51–52).

Еврейската музикална култура присъства в един от учебниците с произведение за слушане, представящо еврейски музикални традиции. Това е „Песен ... за танцуване“ от Жора Фидман. В обяснителния текст е разгледана спецификата на тази музика, наречена клезмър, и са представени сведения за част от историческата съдба на евреите. Особено важно е обобщението накрая, че „музиката не признава граници“, което е доказателство към тезата ми, че музикалното изкуство е един от най-подходящите инструменти за интеркултурно образование, тъй като предоставя практически безгранични възможности за общуване с различни музикални култури (Гайтанджиев, 2005: 47).

Арменската музикална култура е представена и в трите учебника. Освен народната песен „Коледа“, включена в един от учебниците, на която допълнително ще се спрем по-нататък в публикацията, присъства и песента „Пролет“

(П. Минчева, 2005: 46). Тематичното ѝ обединение с останалия музикален материал – авторската песен на Б. Карадимчев „Пролетта е дошла“ и клавирият на Е. Григ „Пролет“ създава възможности не само за обогатяване на детския музикален опит с творби от различни музикални култури – българска, арменска и норвежка, но и осмисляне на една и съща тема чрез различни по характер музикални послания.

Като възможности за разговор за арменската и еврейската музикална култура могат да се определят и песните на композиторите Хайгашод Агасян и Бенцион Елиезер, включени и в трите учебника. Реализацията на тези възможности е в ръцете на музикалния педагог и неговите знания.

Сериозен **потенциал за межкултурен диалог** предполагат дейностите, свързани с различни фолклорни обичаи. Те са възможност за изява на знанията и уменията на децата, както и разбирането и уважението на културните традиции на различни етноси. Интегративно отражение на факти, свързани с различни етнически култури присъства на страница 38 в задача, предполагаща разговор с бабите и дядовците за пролетните празници – Благовец, Великден, Гергьовден, Едерлези, Заговезни, Кукери, Кумичене, Курбан байрям, Лазарица, Пеперуда, Песах и Тодоровден (Гайтанджиев, 2005: 38)

В алтернативния учебник е поместена информация за празнуването на Нова година от различни етнически и религиозни групи – българи, роми, турци, арменци, евреи, живеещи в България (Калоферова, 2005: 46). Основна дейност за часа е изучаването на арменската песен „Коледа“. Авторският колектив ясно аргументира този свой избор: „Присъствието на фолклорна музика с етнически произход цели да обогати слуховия опит на децата и да ги възпитава в дух на толерантност и уважение към културните, етническите и религиозните различия. Добре е в класовете, в които има ученици с друг етнически произход, те да споделят характерните елементи и любопитни подробности от подготовката и честването на празника“ (Калоферова, 2005: 40).

Изключително богат потенциал за беседа и музикално осмисляне на интонационните особености на балканския фолклор съдържа самотната интерпретация на популярния припев-игра „Ринги, ринги, рае“ от оркестъра на Горан Брегович и неговите гости солисти (Люис, Дорси, Марианович) (Гайтанджиев, 2005: 1). Музика на балканските народи е предвидена за слушане и на страници 17 и 57 от учебника на Г. Калоферова и др. Процесът на общуване с фолклорните традиции по нашите земи отново е визуализиран с фотографии на национални костюми, което допринася за пълнотата на межкултурния диалог чрез включване на повече сетива, особено важно за малкия ученик предвид неговите психологически особености.

Съдържателният анализ на музикалния материал за четвърти клас на общообразователното училище в България ще бъде непълен, ако се ограничи само в границите на балканските музикални култури. Немалко са музикалните творби,

допринасящи за обогатяване на детския опит чрез общуване с образци на тоновото изкуство и на други европейски народи. Много плодотворно е търсенето от авторите на учебници превъплъщение на фолклорни интонации в тематичен материал в професионалната музика. Особено показателен е примерът със Симфония № 4 на П. Й. Чайковски и руската народна песен „Брезичка“.

Полската музикална култура е представена от една от най-популярните мазурки на Шопен. Този характерен фолклорен танц се превръща от гениалния композитор в блестяща виртуозна пиеса, чрез която децата се запознават с интонации от народната музика на тази страна. Своя опит в тази насока те обогатяват и чрез полските народни песни „Пей ми, моя малка птичко“ (Минчева, 2005: 42) и „Пролет“ (Калоферова, 2005: 56).

Италианската музикална традиция присъства с „Наздравица“ из операта „Травиата“ на Верди и народната песен „Синьото море“. Разширяване на детския музикален опит и натрупване на музикално-слухови представи се осъществява и чрез музикалния материал, включващ **немската народна песен** „Нашият оркестър“, **американската коледна песен** „Джингъл белс“ и „Моят дом“, а за слушане – двете клавирни пиеси на Ралф Петерсън „Чичо Том“ и „В страната на индианците“, **съдържащи негърски и индиански интонации**.

В обобщение трябва да се подчертае, че в учебното съдържание по музика за четвърти клас на общообразователното училище в България са заложили достатъчно потенциални възможности за развитие на детския музикален опит и натрупване на музикално-слухови представи на основата на общуване с музикалните традиции на различни етноси и народи както от локално, така и от европейско и световно значение. Остава надеждата и увереността, че българските учители ще вложат своя професионализъм за осъществяването им.

Тук се стига до подготовката за работа по посока на интеркултурното обучение. Показателна е констатацията на Я. Тоцева и нейния екип: „Липсата на специална подготовка за работа в мултикултурни класни стаи за развитие на сензитивност към етнокултурното различие се отразява неблагоприятно на учителите, които се затрудняват да се поставят на мястото на учениците от малцинствата“ (Тоцева, 2006).

Една от възможностите за работа в тази насока е модулът „Учители за формиране на знания, умения и компетентности за работа в интеркултурна среда“ към проект „Квалификация на педагогическите специалисти“.

Заклучение

Център в процеса на обогатяване на детски музикален опит е знанието и музикално-слуховите представи както за музикалната култура на родната страна, така и за музикалното богатство на други народи. Това е един от най-достъпните и емоционални пътища за осъществяване на реално интеркултур-

но образование в началното училище. Въпрос на възможности и компетентност на учителя е да бъде извървян от малките ученици.

БЕЛЕЖКИ

1. Учебна програма, 2004: 384.

ЛИТЕРАТУРА

- Бузов, Е. (2008). Интеркултурното образование в мултикултурна училищна среда. В: *Многообразие без граници*. Велико Търново: Фабер: 85–96.
- Гайтанджиев, Г., Попова, М., Младенова, П. (2005). *Музика за четвърти клас*. София: Булвест 2000.
- Гайтанджиев, Г., Попова, М. Младенова, П. (2005). *Книга за учителя по музика за четвърти клас*. София: Булвест 2000.
- Дончева, Ю. (2004). Мястото на приказките за хляба от етнокултурата на българина в глобализиращия се свят. В: Юбилейна научна конференция 20 години Педагогически факултет, „Образованието в глобализиращия се свят“. Велико Търново: Фабер: 102–104.
- Калоферова, Г., Сотирова, В., Драганова, Р. (2005). *Музика за четвърти клас*. София: Просвета.
- Калоферова, Г., Сотирова, В., Драганова, Р. (2005). *Книга за учителя по музика за четвърти клас*. София: Просвета.
- Марчева, П. (2008). *Теоретични аспекти на нотното ограмотяване като проява на музикална интелигентност в условията на солфежна дейност*. София: Авангард Принт.
- Минчева П., Пехливанова, П., Христова, Св. (2005). *Музика за четвърти клас*. София: Просвета.
- Минчева П., Пехливанова, П., Христова, Св. (2005). *Книга за учителя по музика четвърти клас*. София: Просвета.
- Ризов, И. (2002). Образователна програма за развитие на межкултурен опит („РаМО“) – български модел за межкултурно образование в началната училище. *Педагогика*, 3.
- Сотирова, М. (2006). *Интеркултурни аспекти на комуникативната педагогическа компетентност*. р. 300–306.
- http://pedagogy.swu.bg/wpcontent/uploads/2012/03/Sotirova_2010_Intercultural_comunicativna_competentnost.pdf
- Тоцева, Я. (2006). *Мониторинг на етноцентризма в учебниците по музика за трети и четвърти клас*.
- <http://www.diuu.bg/sbornici/2006/sekcia2/12.htm>

Тоцева, Я. (2011). *Интеркултурно образование и образователна интеграция в българското училище*.

http://ytotseva.blogspot.com/2011/01/blog-post_04.html

Учебна програма по музика за четвърти клас. Учебни програми за задължителна подготовка I, II, III, IV клас. МОН, София: 2004.

VARIATIONS OF THE LEARNING CONTENT IN MUSIC ABOUT EXPANDING STUDENTS' MUSICAL EXPERIENCE IN THE INTERCULTURAL EDUCATION

Abstract. This paper discusses the problem of applying of intercultural education and the children's communication as with the native folklore heritage, as well with the musical traditions of other ethnical groups and nations. The article answers the question why these musical contents can be useful for the teacher in conditions intercultural education. The aim of the present publication is to be done some theoretical analysis of the scholar contents in Music for the 4th grade at a secondary school in Bulgaria, through which is expected to be expanded the musical experience of students.

✉ **Dr. Penka Marcheva, Assoc. Prof.**

Pleven College of Pedagogy
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo
Pleven, Bulgaria
E-mail: penka_mar4eva@abv.bg